

Båndet, der delvis bandt

Mobiliteten i stavnsbåndstiden set ud fra folketællinger fra 1769 og 1787 fra Sevel sogn i Vestjylland

Af *Ole Degn*

Stavnsbåndet

»Kongen bød – stavnsbåndet skal ophøre – landbolovene gives orden og kraft – at den frie bonde kan vorde – kæk og oplyst – flittig og god – hæderlig borger – lykkelig« står der på den frihedsstøtte, der i 1790erne rejstes uden for Vesterport i København til minde om ophævelsen af stavnsbåndet ved forordningen af 20. juni 1788. Her nævnes den frihed, som bonden fik, da kongen bød, at stavnsbåndet skulle ophøre, og netop forordningen om stavnsbåndsløsningen kom for datiden og eftertiden til at stå som den væsentligste af alle lovene i forbindelse med de store landboreformer.

Siden den såkaldte stavnsbåndsforordning af 4. februar 1733 havde alle bondesønner i et flere gange forlænget tidsrum af deres liv været bundet til stavnen, dvs. til det gods, hvorunder de var født. Systemet var formelt blevet indført, for at godsejerne altid skulle kunne stille udskrevne bondesoldater til landmilitisen. Den praktiske udførelse af udskrivningen var nemlig pålagt godsejerne, der skulle stille én mand for hver 60 tønder hartkorn af deres gods, senere flere gange forøget eller ændret for til sidst i 1774 at blive fastsat til én mand for hver 22 tdr. hartkorn¹. Den egentlige baggrund for dette tvangssystem havde dog været et ønske fra godsejerside

Ole Degn, f. 1937, arkivar, dr. phil. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg. Har bl.a. publiceret Landhusholdningsselskabets arkiv. Registratur og journalregistre. I. 1769–1807, 1–2, 1971. Livet i Ribe 1560–1700 i samtidiges optegnelser, 1971. Urbanisering og industrialisering. En forskningsoversigt, 1978. Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560–1660, 1–2, 1981. Håndværkets kulturhistorie, 2. Håndværket i fremgang. Perioden 1550–1700 (sammen med Inger Dübeck), 1983.

om at få bundet arbejdskraften til godserne. En alvorlig landbrugskrise med afsætningsvanskeligheder i 1730'erne havde betydet, at det var vanskeligt at få bønderkarle til at overtage fæstegodserne. De havde foretrukket at søge lykken i byerne eller i udlandet.²

Det var dog formentlig netop militærtjenesten, der skulle gøre stavnsbåndet særlig forhad. Længe har vel historikerne undervurderet vægten af den byrde, militærtjenesten udgjorde, med henvisninger til, at soldaterne forblev i deres pladser, at de kun mødte til militære øvelser om søndagen efter endt gudstjeneste, om sommeren hver søndag i to timer, om vinteren hveranden søndag i én time, at eksercerpladserne lå spredt, så soldaterne ikke havde langt fra hjemmet til det sted, hvor de skulle møde. Fornylig er det dog blevet påvist, at militærtjenesten var væsentlig mere tyngende³. Ofte var der langt til eksercerpladserne, således at de udskrevne bønderkarle om søndagen måtte tilbagelægge op til 40 km – efter gudstjenesten, der da var obligatorisk – og det de 40 af årets søndage. Samtidig er fremhævet ubehagelighederne for bønderkarlene på grund af befalingsmændenes rå og umenneskelige optræden, de i forordningerne omtalte prygl og straffe ved pæl eller på træhest samt den psykologiske faktor, at udskrivning til militærtjeneste vilkårligt ramte blot et mindretal, mens andre gik fri.

Hermed får man også forklaringen på, at militærtjenesten blev så forhad, at bønderkarle rømte fra landsdelen eller fra riget eller lemlæstede sig selv for at kunne blive kasseret. Militærtjenestens ubehageligheder medførte netop med baggrund i stavnsbåndet, at tjenesten kunne bruges som et tvangsmiddel til at få genstridige bønderkarle til at overtage ledige, måske forsømte fæstegårde. Da der ikke var behov for alle fæstebøndernes sønner til militærtjenesten, åbnedes der mulighed for en vidtstrakt vilkårlighed fra godsejernes side, idet bestemmelser om udstedelse af fripas til at forlade godset – eventuelt mod en større betaling – gav godsejerne mulighed for at skalte og valte med bondesønnerne i den tid, der var deres bedste alder, oprindeligt fra det 14. til det 36. år, i perioden 1764–88 fra det 4. til det 40. år.

Fik nogle således fripas, måtte til gengæld andre udstå den lange, byrdefulde militærtjeneste – der kunne variere fra seks til tolv år – mens atter andre greb til at rømme fra godset. Man

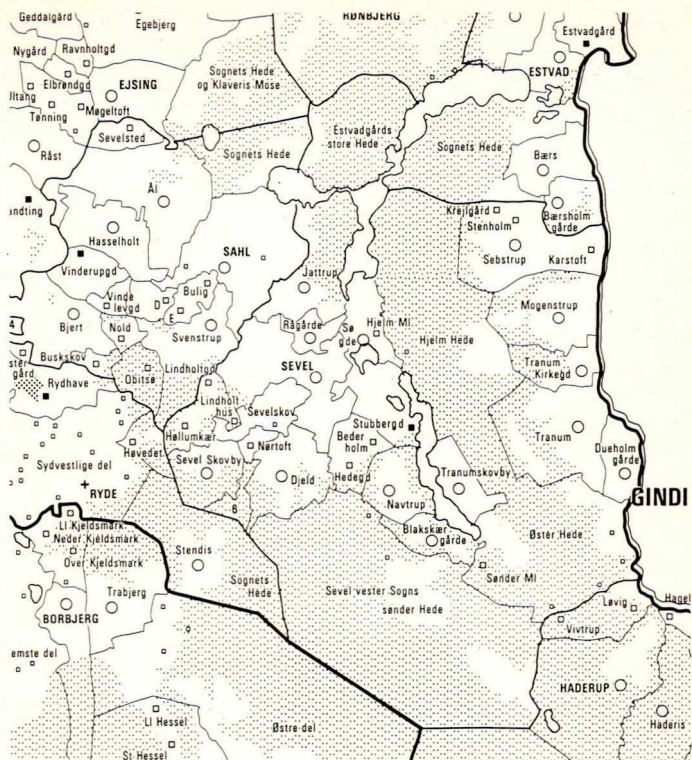
ser i købstædernes borgerskabsprotokoller talrige landboere løse borgerskab med henblik på at kunne drive næring i købstaden, man ser mange danske drage til udlandet, og man hører i talrige tilfælde om rømninger.⁴ Der melder sig det spørgsmål: hvorledes virkede stavnsbåndet i praksis? Var det et bånd, der virkelig bandt? Her kunne en sammenligning mellem Danmarks to første folketællinger være nyttig, idet de netop stammer fra stavnsbåndstidens sidste del, med tilblivel-sesårene 1769 og 1787.

Sevel-præsten skriver i mandtal

Man leder imidlertid forgæves efter tællingslisterne fra folketællingen 1769. Måske har de aldrig eksisteret officielt, i modsætning til det, vi ser i forbindelse med alle de senere tællinger⁵. Præsterne har måske blot skullet kalde sognets beboere til sig, tælle dem sammen og skrive tallene ud i optællingsskemaerne, fordelt på aldersgrupper. Man kan undre sig over, at en folketælling kunne foregå på så løst et grundlag. Det hele bliver langt mere sikkert, når man har de enkelte husstande med deres medlemmer noteret ned på tællingslister, og dette gælder ikke mindst, når man står over for større bebyggelser. Der er da også blevet fundet folketællingslister fra 1769 fra to købstæder, Horsens og Vejle.

Og i virkeligheden har man også en folketællingsliste fra et landsogn, nemlig Sevel sogn i Ginding herred i Vestjylland.

Her finder man i sognets kirkebog den liste, som sognepræsten Hr. Hans Andresen Gjesten (1701–74) i 1769 indledte sin nye kirkebog med, vel som en del af eller et resultat af hans arbejde med den tabellariske opgørelse, han skulle indsende til Rentekammeret. Det må dog straks siges, at det er en lidt ejendommelig folketællingsliste.⁶ Han noterer sine sognebørn i hver af de enkelte landsbyer og enkeltgårde for sig, i tre kolonner: »Fædrenes navne« – hvorunder dog også er anført 16 enker! – »Sønnernes navne« og »Døtrenes navne«, med aldersangivelser. Men herved glemmer han ikke blot helt mødrene, de gifte koner! Men også eventuelle øvrige familiemedlemmer, som bedsteforældre og forældres søskende; og alle tjenestefolk. Disse personer har han åbenbart ikke fundet så væsentlige.

Sevel sogn 1820. Efter Karl-Erik Frandsen: Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660, 1984, 1, kortblad 19.

Og dog alligevel: i den tabellariske opgørelse, som Hr. Hans sendte ind til Rentekammeret til brug for den officielle folketælling har han givetvis medtaget alle sine sognebørn. Her når han nemlig et samlet befolkningstal på 774, mens en optælling af hans liste i kirkebogen blot giver 636, således som vi om lidt skal se det. For vores formål er dette dog næppe af særlig betydning. Vi skal jo følge børnene fra listen 1769 frem til listen fra 1787. Og dem har Hr. Hans med i sin kirkebog. I hans førnævnte rubrikker »Sønnernes navne« og »døtrenes navne« står henholdsvis 210 og 207 personer, og i hans tabel-

lariske opgørelse anføres under bøndernes hjemmeboende børn blot henholdsvis 141 og 150 personer – idet de øvrige har været ude at tjene, i sognet eller udensogns. En del af dem er så anført under tabellens 76 mandlige og 82 kvindelige personer i rubrikken Tjenestefolk og daglejere, der jo mangler i kirkebogens liste.

Sammenhængende med dette ses mindre variationer i listens og tabelopgørelsens tal for de forskellige aldersgrupper. Gruppen 0-24 år udgør i listen for henholdsvis mænd og kvinder 30,4 og 28,1% af den samlede befolkning, mens de tilsvarende tal i tabellen er henholdsvis 23,7 og 25,5. For gruppen 24-40 år er forholdet omvendt, med andele på henholdsvis 7,3 og 9,3% i listen, 8,8 og 11,2% i tabellen. Den væsentligste forskel er dog i aldersgruppen over 40 år. Her har listen andele på henholdsvis 10,1 og 6,0% for mænd og kvinder, mens tabellens tal er 15,1 og 15,7. I den store forskel for kvinderne skjuler sig i det væsentligste de manglende hustruer i kirkebogens liste. Mangelen viser sig også i det forhold, at mens kvinderne i listen blot udgør 47% mod mændenes 53%, er tallene i tabellen 52 mod 48.

Folketællingen 1787 og andre kilder

Sammeligner man Hr. Hans' folketællingsliste fra 1769, suppleret på forskellig måde, med folketællingslisten fra 1787, kan man få et indtryk af, hvorledes sognets beboere bevægede sig, med andre ord af mobiliteten. Man kan i 1787-listen genfinde et vist antal personer, og på grundlag af kirkebogen fra Sevel, en hartkornsspecifikation fra 1789 og en lægdsrulle fra 1789-90 og andre kilder kan man i et stort antal tilfælde skaffe oplysninger om, hvad der er blevet af forsvundne personer.

Folketællingen fra 1787 rummer også oplysninger, der på flere måder kan supplere listen fra 1769 og bidrage til mere sikre identifikationer af personerne. Den rummer også navnene på hustruerne, og man får aldersangivelser for disse og for husfædre.⁷

En vigtig kilde er også Sevel kirkebog, hvori man kan følge fødsler, konfirmationer, vielser og begravelser i sognet. Meget uheldigt er det dog, at kirkebogsrækken har en lakune for

årene 1733–69 og at selv den nye bog fra 1769 har en lakune for årene 1771–74. For en del kan de tabte oplysninger udledes af folketællingen 1787, for fødslerne fra årene 1771–74 af konfirmationsindførslerne fra årene 1788–93 – idet konfirmationsalderen dengang var 17–18–19 år – men oplysningerne vedrørende døde personer i årene 1771–74 kan ikke rekonstrueres.

En bevaret hartkornsspecifikation fra året 1789 tillader en nøje afdækning af gods- og ejendomsstrukturen og landsbyernes størrelse m.m., ikke blot i Sevel sogn, men også i de omliggende sogne, der er af interesse ved at rumme gods fra de samme godser, som ejede fæstegårdene og fæstehusene i Sevel sogn. Man kan herigennem bestemme Sevel-bøndernes godsherrers samlede stavns, det område, karlene skulle være bundet til.

En god situationsopgørelse af den mandlige befolknings stilling i året efter stavnsbåndets ophævelse – der ikke skete på én gang men ved gradvis udvidelse for stadig større aldersgrupper frem til år 1800 – har man i en lægdsrulle fra 1789–90. Den giver en fuldstændig oversigt over den mandlige befolkning, anfører fædre – hvoraf mange da forlængst var døde – og sønner, med aldersangivelser, fødested, opholdssted og placering i forhold til landmilitisen.

Der findes altså en række mere eller mindre omfattende kilder til belysning af Sevel sogns befolkningsforhold og beboernes mobilitet i slutningen af stavnsbåndstiden. De rummer dog en række usikkerhedsmomenter og problemer, hvoraf flere næppe kan løses. Nævnt er allerede lakunerne i kirkebogen. Også datidens navneskik er et problem. Et mindre antal personnavne dominerede helt, for mændene navnene Anders, Christen, Jens, Niels, Peder og Thomas, for pigerne navnene Ane, Dorthe, Karen, Kirsten og Maren, og man finder derfor mange personer med samme navne, som Peder Christensen, Ane Christensdatter, Kirsten Jensdatter. I adskillige tilfælde står man derfor uden mulighed for sikre identifikationer.

En støtte ved identifikationer har man endda ikke engang altid i folketællingslisternes aldersangivelser. Disse er temmelig usikre, varierer ofte 2–3 år fra det, man skulle vente, når man sammenligner 1769- og 1787-tællingerne og lægdsrullen. Problemerne her bliver ikke mindre af, at bondebørn ofte kom meget tidligt ud at tjene på fremmede gårde, eller af, at be-

folkningen som helhed – som vi skal se – flyttede meget mere omkring, end man er tilbøjelig til at forestille sig.⁸

Hertil kommer, at heller ikke folketællingslisten fra 1787 er helt så fuldstændig, som man kunne ønske. Der forekommer tilfælde, hvor personer, der findes i folketællingslisten fra 1769 og i hartkornsspecifikationen 1789 eller lægdsrullen 1789–90 ikke ses i folketællingslisten fra 1787, og denne synes også at mangle enkelte ejendomme, der ses i de førstnævnte kilder.⁹

Godssystemet og fæstebønderne

Rammen for befolkningen og baggrunden for stavnsbåndet i Sevel sogn var godserne med jordegods i sognet og fæstegårdene. Sognet var meget stort. Det omfattede ikke blot det gamle Sevel sogn, men også det i 1554 nedlagte Trandum sogn, Østersognet, der ved Flyndersø og Stubbergård Sø og et vandløb mellem disse søer var adskilt fra Vestersognet, det gamle Sevel sogn. Sognet rummede da også ikke færre end 111 gårde og 30 huse med jord og 10 huse uden jord. Det var langt det største af de ni sogne, både i areal og i ejendomstal, som vi skal se som Sevel-bøndernes stavns.

Af de nævnte 151 gårde og huse tilhørte de seks selvejerbønder, mens resten var fordelt på i alt fire større godser samt en række mindre jordbesiddere, herunder sognepresten. De fire store godser var Rydhave i Ryde sogn, Landting i Ejsing sogn, Estvadgård i Estvad sogn og Handbjerg Hovgård i Handbjerg sogn, hvoraf de to førstnævnte alene ejede de 78% af sognets fæstegårdsjord (jfr. tabel 1).

Hørte end størsteparten af Sevel-bønderne under blot to godser, så var dog godsernes besiddelser og dermed sognets landsbyer og enkeltgårde temmelig splittede. I et par landsbyer, Jattrup og Sebstrup, med henholdsvis fire og seks gårde, tilhørte alle gårdene samme ejer, henholdsvis Landting og Estvadgård. Men de øvrige var splittet på op til fem ejere; således var de ti gårde og et hus i Mogenstrup fordelt på Estvadgård, Landting, Rydhave, sognepresten i Estvad og Gråbrødre Kirke i Viborg; ja, selv en lille landsby som Navtrup, på blot fire gårde og to huse, var fordelt på tre af de førnævnte store godser.

De fleste af besidderne af fæstegodset i Sevel sogn havde

Tabel 1. Hartkornets fordeling på godsejerne i Sevel-bøndernes godsherrers samlede stavnsområde 1789.

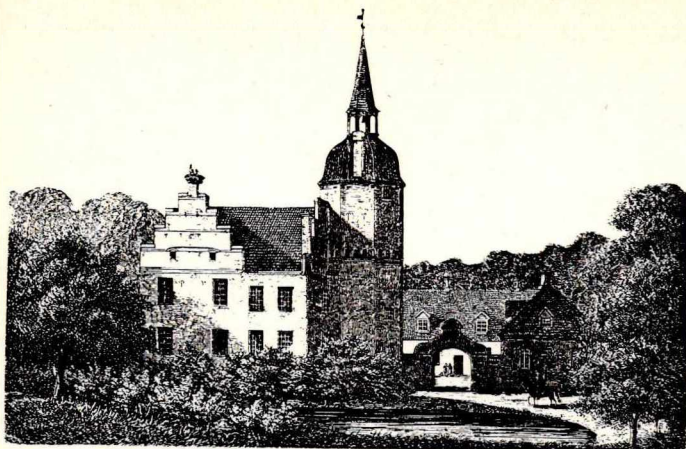
Sogn	Land- ting	Est- vad- gård	Ryd- have	Hand- bjerg Hov- gård	Præ- ste- kald	Selv- ejere	Øvrige	I alt
Ejsing	224				4			228
Rønbjerg		66						66
Estvad		166	169					166
Sevel	153	46	202	7	10	13	14	412
Sahl	58		176	49	1	20	7	337
Ryde	4		11		10		9	199
Hand- bjerg			81	65	0 ¹	6		82
Borbjerg			10	56	4	82	107	330
Haderup	3			3		68	132	216
I alt	442	278	649	180	29	189	269	2.036

Anm.: 1. Under præstegården og skattefri. – Sevel bøndernes godsejere havde også gods i Fly og Dølby sogne og Skive landsogn, men herfra er ikke fundet fuldstændige hartkornsspecifikationer. Det ses blot, at Estvadgård havde 3 gårde, 2 gårde og 8 gårde og 4 jordløse huse i henholdsvis Dølby og Skive sogne (Hindborg herred, Skivehus amt) og Fly sogn (Fjends herred, Hald amt).

Kilde: Hartkornsspecifikation 1789, Landsarkivet for Nørrejylland, B 21–29, Ringkøbing amtstue. Hartkornsspecifikation Estvadgård 1788, B 13–30, Viborg amtstue.

dette under et gods, der også besad fæstegods i omliggende sogne. Rydhave havde sit største fæstegodsareal i Sahl sogn, Landting i Ejsing sogn, Estvadgård i Estvad sogn og Handbjerg Hovgård i Handbjerg sogn, idet disse godsers øvrige fæstegårdsjord var spredt ud over yderligere henholdsvis fem, fire, seks og fire sogne.¹⁰ Der var tale om ret omfattende gods-komplekser, på henholdsvis 649, 442, 278 og 180 tdr. hartkorn fæstegods.

De store godser med fæstegårde og fæstehuse i Sevel sogn var velarronderede, de havde deres godsbesiddelse godt koncentreret, hvilket betød et forholdsvis bedre greb om bønderne og måske en mere effektiv udnyttelse af deres arbejdskraft ved

Herregården Rydhave, Ryde sogn, set fra nord. Den anselige bygning, der er opført gennem flere byggeperioder siden årtierne omkring 1500, ejedes i anden halvdel af 1700 årene af Birgitte Sophie Sehested (død 1756), dennes søn, oberstløjtnant Jens Sehested (død 1773) og dennes enke, Birgitte Elisabeth Sehested (død 1804), fra hvem den 1783 gik til svigersønnen Niels Sehested (død 1821).

Stik i J. P. Trap: Danmark, 2. udg., 6, 1879, s. 350/351.

hoveriet. Godskoncentrationen var resultat af en langsom, århundredlang udvikling, der også kan iagttages i Sevel sogn. En hartkornsfordelingsliste fra 1742 viser væsentlig flere mindre ejendomsbesiddere end i 1789.¹¹ Sidstnævnte år var ni gårde og et hus gået fra kongen og seks godser, der da ikke længere havde gods i sognet, over til Landting (de fleste), Estvadgård og Rydhave, sammen med to gårde og to huse, der tidligere ejedes af en møller, en Skive-borger og en ukendt.¹² Mest markant var dog, at 17 gårde og tre huse under Sevel sogns hovedgård Stubbergård ved ejersammenfald i 1789 var kommet ind under Landting.

Det godsområde, der rummede alt det fæstegods, hvis ejere havde gods i Sevel sogn, omfattede da i 1789 sognene Ejsing, Rønbjerg, Estvad, Sevel, Sahl, Ryde, Handbjerg, Borbjerg og Haderup. Disse ni sogne – samt i mindre omfang Fly, Dølby og Skive landsogn, hvor den samlede hartkornsfordeling dog ikke kendes – udgjorde Sevel-bøndernes godsherrers samlede stavnsområde. Hvad der lå her udenfor, var uden for dette. I

Tabel 2. Gårdenes og husenes fordeling på godsejerne i Sevel-bøndernes godsherrers samlede stavnsområde 1789: a gårde, b huse med jord, c huse uden jord.

Sogn	Land- ting		Estvad- gård		Ryd- have		Hand- bjerg Hov- gård		Præste- kald		Selv- ejere		Øvrige		I alt		
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	c
Ejsing	45	13							2	3					47	16	5
Rønbjerg			15	1											15	1	4
Estvad			41	9											41	9	11
Sevel	46	14	13	0	42	12	2	1	2	0	3	3	3	0	111	30	10
Sahl	14	3			46	9	10	0	1	0	3	1	5	3	79	16	1
Ryde	5	0			33	4			3	0			2	0	43	4	10
Handbjerg					3	0	16	2	1	0	1	0			21	2	0
Borbjerg					20	3	13	3	2	0	20	2	28	4	83	12	14
Haderup	1	0			2	0	1	0			16	8	37	0	57	8	7
I alt	111	30	69	10	146	28	42	6	11	3	43	14	75	7	497	98	62

Anm.: Øvrige omfatter følgende antal gårde/huse: Gråbrødre Kirke, Viborg: 1/0 (Sevel s.). – Anders Qvistgård: 2/0 (Sevel s.). – Volstrup: 5/3 (Sahl s.), 2/0 (Ryde s.), 8/1 (Borbjerg s.), 2/0 (Haderup s.). – Ausumgård: 5/0 (Borbjerg s.). – Kvistrup: 3/1 (Borbjerg s.). Krogdals gods (?Nørre Felding s., Ulfborg h.): 7/2 (Borbjerg s.), 1/0 (Haderup s.). – Kjeldgård, Salling: 2/0 (Borbjerg s.). – Søren Toulstrups gods: 1/0 (Borbjerg s.). – Niels Lægård, Måbjerg: 2/0 (Borbjerg s.). – Kærsholm: 3/0 (Haderup s.). – Hald: 17/0 (Haderup s.). – Lundgård: 2/0 (Haderup s.). – Aunsbjerg: 5/0 (Haderup s.). – Tårupgård: 3/0 (Haderup s.). – Herningsholm: 2/0 (Haderup s.). – Lergrav: 1/0 (Haderup s.). – Ole Vistisen, Vroue: 1/0 (Haderup s.).

Kilde: Som tabel 1.

alt rummede de ni sogne 454 fæstegårde og 146 fæstehuse med eller uden jord (tabel 2). Størsteparten ejedes af Rydhave, der tegnede sig for 174 fæstegårde og fæstehuse, hvorefter fulgte Landting med 141, Estvadgård med 79 og Handbjerg Hovgård med 48.¹³ Af selvejerbønder var der i området blot 43.

Landsbyer og enkeltgårde

De 111 gårde og 40 huse i Sevel sogn var i 1789 fordelt på 13 landsbyer, syv bebyggelser med to gårde og 17 enkeltgårde og fire enligtliggende huse. Landsbyerne varierede i størrelse fra

byer på to gårde og 3–4 huse (Mundbjerg og Kokborg) og op til den største, Sevel, på 13 gårde og 11 huse.¹⁴ De to førstnævnte landsbyer havde 1787 henholdsvis 15 og 11 indbyggere, Sevel 128; sognets næststørste landsby, Trandum, havde 64.

Enkeltgårdene var netop karakteristiske for Hardsyssel – ligesom også for Vendsyssel og Bornholm – hvor de magre og fattige områder mange steder ikke gav livsbetingelser for flere gårde på samme sted, idet der dog langs åerne fandtes brede enge med gode græsgange og rigelig agerjord i nærheden.¹⁵ Kun hér fandtes landsbyer af rimelig størrelse, således netop i området langs Karup Å, hvor man finder landsbyerne Trandum og Mogenstrup og ikke langt derfra Sevel.

Enkeltgårdenes rolle i Sevel sogn, hvor enkeltgårdsprocenten ifølge matriklen 1688 var på 26, ses ved sammenligninger med andre områder.¹⁶ Enkeltgårdsprocenten i sognets herred, Ginding, var på 28, i naboherredet Hjerm, der for en del også hørte til Sevel-bøndernes stavnsområde, på hele 38%. Kun fire herreder i Danmark overgik her sidstnævnte, mens yderligere fem lå over Ginding herred.

Forekomsten af de mange enkeltgårde bidrager for en del af sognets ejendomme til en lettelse af arbejdet med at følge beboerne i de forskellige gårde: enkeltgårdene har deres egne navne. Nyttigt er det her, at også en del af gårdene i landsbyerne havde navne, som Bæksgård, Vestergård og Østergård i Mogenstrup, de to Melgårde, de to Søndergårde og de to Vestergårde i Sebstrup; og Bæksgård, Dalgård, Damgård, Gadedgård, Hald, Pilegård, Toftgård, Vestergård og Østergård i Sevel.

Folketal og familiestruktur¹⁷

Da vi skal søge at bestemme stavnsbåndets bindende virkninger ved en undersøgelse af forholdene for befolkningen gennem en sammenligning af folketællingerne fra 1769 og 1787, er det af væsentlig betydning for vurderingen af resultaterne, at man kender pålideligheden af Hr. Hans' folketællingsliste fra 1769. Dette gælder så meget mere, som den må være udgangspunktet, idet dens befolkning følges frem til 1787, og det fremhæves yderligere af, at denne liste for en første ydre betragtning har en besynderlig form, i og med at

Tabel 3. Fordelingen af Sevel sogns beboere efter placering i husstanden 1769 og 1787.

Placering	Antal		I procent	
	1769	1787	1769	1787
Husfædre	126	128	21	17
Giftede koner	(77)	128	12	17
Enkemænd	a)	12		2
Enker	16	9	2	1
Enlige mænd	a)	4		0,5
Enlige kvinder		5		0,5
Personer i alt	219	286	35	38
Familier	142	158		
Drenge	210	129	33	17
Piger	207	139	32	19
Børn i alt	417	268	65	36
Fædre/svigerfædre		8		
Mødre/svigermødre		13		
Andre familiemedlem-				
mer		13		
mænd				
kvinder		19		
Tjenestedrenge		38		
Tjenestepiger		43		
Vogterdrenge		30		
Vogterpiger		26		
Øvrige i alt		190		26
Befolkning i alt	636	744	100	100
Heraf mænd	336	362	53	49
kvinder	300	382	47	51

Anm.: a) Enkemænd og enlige mænd er 1769 anført under husfædre, for så vidt de havde børn. Tallet af giftede koner 1769 (77) er her tilføjet ud fra en gennemgang af kirkebogen; denne afslører i forening med folketællingen 1787 dog kun delvis de giftede koners navne.

Kilde: Kirkebog for Sevel sogn 1769-1804. Folketælling 1787.

den ikke medtager hustruer, øvrige slægtninge og tjenestefolk.

Gennem en undersøgelse af befolkningsstrukturen og aldersfordelingen ud fra de to lister kan man ved sammenligninger mellem dem få et indtryk af, hvad manglerne i 1769-listen måtte betyde.

Det samlede befolkningstal 1769 viser sig overraskende ikke at være særlig meget lavere end tallet i 1787 (tabel 3): 636 imod 744 – men dog alligevel 138 mindre end Hr. Hans' før anførte tal fra den tabellariske opgørelse. Opdelinger i grupperne Husstandsoverhoveder med koner; Børn; og Øvrige, herunder andre familiemedlemmer og tjenestefolk, viser, at tallet af familieoverhoveder er næsten det samme i de to tællinger, og at 1769-tællingens manglende tjenestefolk i væsentlig omfang modsvares af et tilsvarende børnetal. Heraf må dog næppe sluttes, at børnetallet i 1769 var væsentlig højere end i 1787, hvilket også ville være vanskeligt at forklare. Hr. Hans' fremgangsmåde altid at anføre »fædre« – med de nævnte 16 fremtagelser, enkerne – og derunder »sønner« og »døtre« giver næppe i alle tilfælde navnet på den, der reelt har siddet på gården eller i huset som husstandsoverhoved. Mange af de anførte sønner er godt oppe i årene og har måske været det egentlige husstandsoverhoved, mens faderen har siddet på aftægt. Derved adskiller Hr. Hans' liste sig fra listen 1787, der som *familiemedlemmer* har otte fædre/svigerfædre.

Hertil kommer, at selv om Hr. Hans anfører børnene under fædrenes navne, behøver de ikke nødvendigvis at have gået hjemme, de kan meget vel have været i tjeneste på andre gårde i sognet, måske også udensogns. I lægdsrullen fra 1789–90 ser vi hele 48 Sevel-bondesønner anført i sognet på bopæle, der ikke var deres hjem (tabel 6).

Forskellene mellem de to folketællingslister er derfor næppe reelt så store, som det umiddelbart kunne se ud. Til tallet for 1769 skal muligvis lægges en del flere gifte koner end de 77, der her på grundlag af en gennemgang af kirkebogen er tilføjet. Lægger man henvend 50 mere til – jfr. tallene for 1787, tabel 3 – vil talfordelingen mellem mænd og kvinder også mere svare til den, man ser for 1787: 1769 da 50% mænd og 50% kvinder, 1787 49 og 51. En del af børnene (børn og unge) har formentlig opholdt sig udensogns – 1789 anføres en femtedel af sognets bondesønner uden for sognet – mens til gengæld et

antal fremmede børn i tjeneste på gårdene skulle tilføjes.¹⁸ Endelig vil en tilføjelse af tallet for »øvrige familiemedlemmer« at dømme efter folketællingslisten fra 1787 betyde en forøgelse på omkring 30 personer.

At en del af de i 1769-listen anførte mange børn *har* opholdt sig uden for husstanden, som tjenestefolk på andre gårde i sognet eller udensogns, kunne synes underbygget af det forhold, at andelen af drenge i alderen 0-19 år er højere i 1769 end i 1787 (henholdsvis 81 og 74%, jfr. tabel 4). Dette forhold ses på ganske samme måde, når man sammenligner andelen af drenge i alderen 0-19 år af samtlige drenge 1789 og af blot de hjemmeboende (henholdsvis 61 og 52%).¹⁹

Forøger vi folketallet på grundlag af Hr. Hans' liste blot med 50, nemlig de manglende gifte koner, får vi et tal på 686, et tal, der blot er 57 mindre, end tallet for 1787, som igen er 131 mindre end tallet for 1801.

Hr. Hans' liste synes at være et godt udgangspunkt for en undersøgelse af, hvordan det gik med sognets befolkning i de to sidste årtier før stavnsbåndets løsning. Listen rummer i hvert fald navnene på fædrenes sønner, og det er dem, der her er af interesse.

Resultaterne vil tilmed ikke være bygget på et lille ubetydeligt sogn. Det gennemsnitlige indbyggertal for Danmarks landsogne var i 1769 på 403, for Jylland alene på 343 og for de fire jyske stifter Ålborg, Viborg, Århus og Ribe – Sevel sogn hørte til det sidstnævnte – på henholdsvis 420, 317, 323 og

Tabel 4. Aldersgruppering af børnene i Sevel sogn 1769, 1787 og 1789 i procent.

Drenge	Ialt Heraf									Antal		
	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	0-19	20-49		
1769 drenge	25	18	24	14	13	5	1	0	100	81	19	210
1787 -	23	23	13	15	16	4	5	1	100	74	26	129
1789 -	12	15	13	12	18	13	16	2	100	52	48	249
1789 - hjemme	19	18	12	12	18	10	9	2	100	61	39	154
1769 piger	21	18	23	12	16	4	5	1	100	74	26	207
1787 -	22	33	16	14	7	6	2	0	100	85	15	139

Kilde: Som tabel 3.

333.²⁰ Med måske 774 indbyggere var Sevel sogn altså dobbelt så stort som gennemsnittet i Jylland, når bortses fra Ålborg stift. Og sognets befolkning udgjorde godt en tusindedel af den samlede landbefolkning.

Folketællingslisten fra 1769 lader os forstå, at børnetallet i de enkelte familier var højere, end 1787-folketællingen umiddelbart viser, idet denne registrerer alle personer på deres opholdssted og derfor ikke medtager de børn, der var flyttet hjemmefra. Dette er et forhold, som også undersøgelser efter familierestitutionsmetoden ville kunne afdække.

I hver familie ser vi da gennemsnitligt 1,5 sønner, og det er klart, at tallet af personer, der som voksne skulle overtage en gård, væsentlig oversteg gårdtallet, der var væsentlig lavere, idet en del af sognets ejendomme var huse. Ses på gårdtallet, var der godt to bondesønner for hver gård. En del af bøndernes børn *har* måttet forlade sognet, hvis ikke tallet af ejendomme stadig kunne øges.

Hvad var der sket med 1769-befolkningen i 1787?

Hr. Hans noterede sine sognebørn i kirkebogen i 1769, og hans efterfølger Hr. Ove Thorning udfyldte i 1787 de tilsendte folketællingslister. Med de forbehold, der ligger i listernes ufuldstændighed og manglerne ved og usikkerheden i det supplerende materiale, kan vi ved sammenligninger af de to lister i bearbejdet form og ved at følge sogneboerne i kirkebogen se, hvorledes det gennem næsten to årtier gik med befolkningen i et stort landsogn.

Som det fremgår af tabel 5, var der i 1769 142 familier, bosat på 133 ejendomme, idet ni af familierne boede hos andre.²¹

Af disse 133 ejendomme var i 1787 de 33 beboet af samme mand og kone, de ti af samme mand, der i mellemtiden var blevet enkemand, én af den samme enke, mens de øvrige 89 ejendomme havde skiftet beboer: 15 var overtaget af enken, 44 af en søn, 9 af en svigersøn og 21 af fremmede. På blot 18 år var altså en tredjedel af ejendommene blevet overtaget af en søn og en anden tredjedel af enken, en svigersøn eller en fremmed.

Af de øvrige børn fra 1769 var 11 mænd og 15 kvinder blevet gift i sognet, 12 kvinder var gift udensogns, 41 mænd og 46

Tabel 5. Fordeling af børnene i Sevel sogn 1769 og tilvækst af fødte 1769–87 efter placering 1787.

	Børn 1769 i 1787			Fødte 1769–87 i 1787		
	mænd	kvinder	i alt	mænd	kvinder	i alt
Overtaget						
gården/huset	44	–	44			
Gift i sognet	11	15	26			
Genfindes i						
sognet i øvrigt	41	46	87	52	66	118
Gift ud af sognet	–	12	12			
Døde	5	6	11	18	26	44
Forsvundet	109	128	237	28	44	72
I alt	210	207	417	98	136	234

Kilde: Som tabel 3.

kvinder genfindes i øvrigt i sognet, i deres familier eller ansat på andre gårde, fem mænd og seks kvinder ses i kirkebogen anført som døde – og de resterende 109 mænd og 128 kvinder er forsvundet, de genfindes *ikke* i folketællingen 1787.

Af børnene fra 1769 var altså 18 år senere 52% af mændene og 64% af kvinderne forsvundet. Nogle kan være døde i årene 1770–74, da der er en lakune i kirkebogen. Men langt de fleste har forladt sognet.

Det samme billede får vi ved en betragtning af de børn, der er født i årene 1769–87.²² Af 234 børn døde 18 drenge og 26 piger, mens henholdsvis 52 og 66 findes i folketællingen 1787, således at man kan konstatere, at på dette tidspunkt var 28 drenge og 44 piger forsvundet, svarende til henholdsvis 29 og 32%.

De stavnsbundne drenge er altså i stort tal – i nogenlunde samme omfang som pigerne – forsvundet fra sognet, men dermed ikke nødvendigvis fra stavnen, der som tidligere vist omfattede en række sogne.²³ En opledning af de forsvundne mænd og drenge i 1787-folketællingslisterne fra disse sogne vil dog i de fleste tilfælde være vanskelig på grund af de tidligere omtalte identifikationsproblemer i forbindelse med den stereotype navngivning, problemer, der endda ikke formindskes gennem udnyttelse af aldersangivelserne, da disse normalt er ret upræcise.

Vi kan dog alligevel få en fornemmelse af, hvad der blev af de forsvundne.

For mændenes vedkommende kan vi vel ikke på samme måde som for kvinderne iagttage, om de blev gift udensogns. For 13 af kvinderne fra listen 1769 ser vi i kirkebogen, at de blev gift med mænd fra Borbjerg, Ejsing, Estvad (to piger), Fly (tre piger), Haderup, Lyby, Sahl, Vridsted og Vroue (to piger) sogne. Men mændene blev gift i pigernes hjemssogne og ses derfor ikke i Sevels kirkebog.

Alligevel kan vi få et indtryk af, hvad der blev af de forsvundne.

Den værnepligtige befolkning i 1789

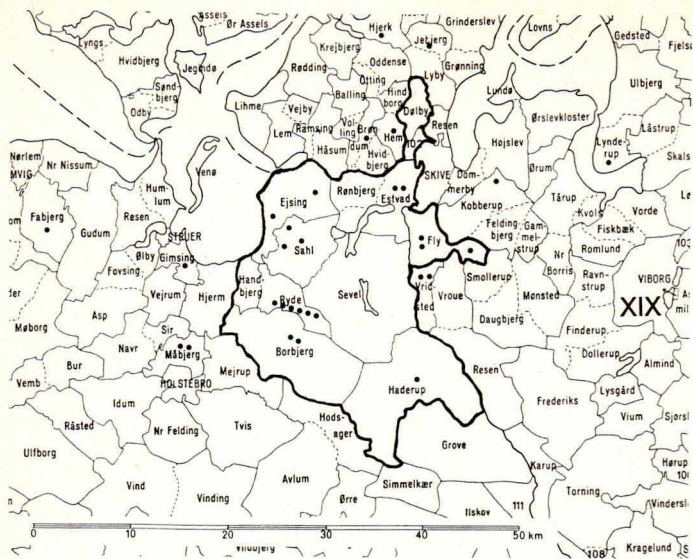
I årene 1789–90 blev der udarbejdet en ny udførlig lægdsrulle for Bøvling amt i 2. jyske distrikt, med navne på alle de værnepligtige sønner også i Sevel sogn, opført under fædrenes navne.

Vi ser her, hvorledes sognets 249 bondesønner var placeret (tabel 6). Godt halvdelen (i alderen 1–42 år) boede hjemme på den fædrene gård, henved 30 (i alderen 8–36 år) boede på andre gårde i sognet, vel som vogterdrengene og tjenestekarle, og 36 (i alderen 9–33 år) boede udensogns, heraf 19 i syv af sognene indenfor stavnen, elleve i sogne uden for denne; én opholdt sig i Fabjerg, 30 km ude mod vest, én på Lynderupgård, mere end 30 km mod nordøst, ja, to endda helt ovre i København (jfr. kortet s. 50). Yderligere nogle anføres som gårdfæstere (og slettes af rullen), som ikke-mødte, som krøblinge eller vanvittige. Af særlig interesse er det, at syv anføres som rømte.²⁴ Fænomenet anføres ved en enkelt i folketællingslisten fra 1769, men her i lægdsrullen får man en fuldstændig opgørelse. Skulle rømningerne have haft et tilsvarende omfang i hele landet, ville der i årtiet før 1787 – de syv rømte fra Sevel sogn var i alderen 20–38 år – have været tale om ca. 7.000 bortrømte bondesønner. Men bønderne i Sevel sogn langt ude mod vest i Danmark kan have haft særlige traditioner for at rømme, med nær adgang til Vesterhavet og skibsløjlighed mod syd til Nederlandene.²⁵ Endda har der reelt været tale om flere end de syv, for om den ene af de to i København oplyser lægdsrullen: »Formodes i København, hvor han

Tabel 6. De værnepligtige Sevel-bønders placering i 1789.

Alder:	0-4	5-9	10-	15-	20-	25-	30-	40-	I alt	Heraf: hjemme	ude i sognet	uden- sogns
Placering:			14	19	24	29	39					
Hjemme	29	28	18	18	23	9	4	1	130	130	.	
På fremmed sted i sognet	0	3	8	6	5	6	1		29		29	
Udensogns	0	3	6	4	11	6	6		36			36
Gårdbeboer/ gårdfæster, ud Enkes søn, forbigås foreløbig					3	6	10	1	20	13	7	
Gift				1		1			2	2		
Gift						2	1		3		3	
Går ud/fået afsked, afgået							6	2	8	3	5	
Mødte ikke, går ud									3			3
Rømt					3	1	3		7			7
Krøbling, van- vittig, går ud					1	2	2	1	6	6		
Rekrut						1			1		1	
Kommet udefra		2							2		2	
Fripas							2		2		2	
I alt	29	36	32	29	46	34	38	5	249	154	49	46

Kilde: Lægdsrulle, 2. jyske distrikt, Bøvling amt, 1789-90, lægd 55, Sevel sogn.

Sevel-bøndernes godsherrers samlede stavnsområde 1789 med angivelse af opholdssteder for sognets karle uden for Sevel sogn. På kortet er ikke medtaget to personer bosat i København og én bosat i »Skjolddelev« (?Lading sogn nær Hammel) og to karle fra lokaliteterne »Øberg« og »Tuhale«, der ikke har kunnet placeres.

eftersøges hos brændevinsmand Peder Jørgensen,« om den anden: »I København hos hosekræmmer Lind« – det må være hosekræmmer Lars Lind i Østergade – »reklameres«, dvs. kaldes tilbage.

Sevel-sønnerne kunne altså nå vidt omkring. Endda har der her ikke været mulighed for at undersøge, hvor mange der er stukket af til Nederlandene, der med en blomstrende handel og skibsfart trak folk til fra et stort område. Det er her også kun for de jyske byer undersøgt, om Sevel-boere tog borgerskab i byerne i årene mellem 1769 og 1787. Der er her fundet en enkelt fra Sevel sogn, Jens Pedersen Nautrup; han var født ca. 1755, kom fra Landting gods, løste borgerskab som kusk i Thisted i juni 1785 og som handlende i Lemvig i september 1788.²⁶ Vi kan se, at han kom fra husmandsstedet Gammel Nautrup og tager hans familie som et eksempel på hvordan det

kunne gå.²⁷ Hans ældre bror, født ca.1751, anførtes i 1789 som rømt, og af tre yngre brødre var én, født ca. 1757, i 1789 bosat på Lynderupgård, en anden, født ca.1759, var i 1789 gårdbeboer i Nautrup og den sidste, født ca. 1760, havde i 1789 overtaget faderens husmandssted. Selv nævnes Jens Pedersen ikke i lægdsrullen dette år. Havde han mon fået fripas?

Det er ikke så helt få Sevel-bondesønner, man kan følge på deres vej fra hjemmet. De har i talrige tilfælde ønsket at prøve nye muligheder andetsteds, de har måske ikke kunnet finde en gård i sognet, de er måske flygtet fra militærtjenesten. Dennes omfang ser man naturligvis også af lægdsrullen. Efter forordningen af 14. september 1774 skulle godsejerne stille én soldat for hver 22 tdr. hartkorn. Det skulle for Sevel sogn betyde – uden at der her tages hensyn til godsområdernes overlapninger ind over sognegrænser – at der skulle stilles 18 soldater. I folketællingen fra 1787 ser man 16 betegnet som nationale soldater eller ryttere, heraf fire hjemmeværende sønner, ni tjenestekarle og tre blandt øvrige familiemedlemmer (alle i alderen 18–37 år, med et gennemsnit på 25 år). De 16 udgjorde en fjerdedel af de i folketællingslisten anførte hjemmeværende sønner, brødre og tjenestekarle i alderen 18–40 år, den værnepligtige alder på den tid.²⁸ Denne andel kunne have været væsentlig mindre, om man i sognet havde haft de forsvundne, der i 1787 ville have været i alderen 18–40 år. Den udskrevne del af de værnepligtige ville da blot have været en tiendedel. I stedet for at hver fjerde bondekarl skulle stille til den plagsomme eksercits, havde det blot været hver tiende.

I lægdsrullen fra 1789–90 anføres 29 som soldater i Sevel sogn, ved 1. Jyske Regiment, Nationale Regiment til Fods, Holstenske Regiment og andre regimenter, alle i alderen 19–42 år, med et gennemsnit på 25 år.

Stavnsbånd, militærtjeneste og mobilitet: båndet, der delvis bandt

Selv om stavnsbåndet med et påskud i hensynet til militærtjenesten, men reelt af hensyn til godsejernes behov for arbejdskraft skulle binde bønderkarlene til deres godser, så ser man alligevel en betydelig mobilitet. De mange rømninger, der for

de bortrømte betød udelukkelse for altid fra det oprindelige miljø, viser os, at militærtjenesten og tvangssystemet var alvorligt forhadet. Og vi ser, at på blot små tyve år kunne halvdelen af en børnegenerations drenge forsvinde. Nogle var bortrømt. Andre gjorde vel blot karletjeneste i stavnsens område eller uden for dette, for eventuelt senere at vende tilbage. Og atter andre har fået fripas af deres godsherre, måske mod en klækkelig betaling, således at de kunne udnytte de muligheder, de måtte finde i andre områder, i byerne eller i udlandet. For de tilbageværende i sognet måtte byrden blive så meget tungere – også når det gælder arbejdet – og godsherrernes muligheder for vilkårligt at udnytte systemet måtte blive så meget større. Dog må man ikke glemme, at lokalsamfundet ikke kunne bære den tilvækst, som de høje børnetal ville medføre. Nogle måtte forlade lokalsamfundet, på den ene eller den anden måde. Af flere grunde kunne stavnsbåndet blot blive delvis bindende. Måske var den vilkårlighed, der fulgte heraf, den væsentligste årsag til, at stavnsbåndet i 1788 måtte ophøre.

Noter

1. Forordning 30/3 1742, 13/4 1764, 21/8 1767, 14/9 1774.
2. Birgit Løgstrup: Bundet til jorden. Stavnsbåndet i praksis 1733–1788 (1987), s. 15–17. Flere punkter i problemstillingen omkring stavnsbåndets effektivitet har jeg diskuteret med min kollega, arkivar, dr.phil. Birgit Løgstrup, som jeg takker for gode ideer.
3. Jens Holmgaard: Eksercitsen bag kirken efter gudstjenesten. Var landmilitstjenesten i stavnsbåndstiden en ringe byrde? (Bol og by. Landbohistorisk tidsskrift, 1986, s. 44–64).
4. Jfr. nedenfor, s. 48 og note 25.
5. Jens Holmgaard: Rentekammeret, 1, 1964, s. 215, anfører, at »Tællingslisterne fra folketællingen i 1769 er næsten fuldstændig tabt« og nævner tællingslister fra Horsens, Nørregades og Søndergades roder. Siden er fundet en tællingsliste i to trin fra Vejle: Paul G. Ørberg: At skrive i mandtal. (Skalk, 1975, nr. 6, s. 18–26).
6. Kirkebogen fra Sevel sogn begynder 1686, men har lakuner 1710–17, 1733–69 og 1771–74. Hr. Hans' tabellariske opgørelse fra 1769 findes i Rentekammerarkivet, Rtk. 352.31. Tabeller over folketællingen af 1769, Ribe stift, i Rigsarkivet.
7. Vigtige er 1787-listens oplysninger om personerne lever i 1., 2. eller 3. ægteskab og om børnenes tilhørsforhold, idet man ud fra disse oplysninger ofte kan slutte sig til ægteskaberne i 1769.

8. Aldersfordelingen for 1787-folketællingens hyrdedrenge og hyrdepiger var følgende: drenge: 8-9 år: 6, 10-14 år: 20, 15-19 år: 3, 20-24 år: 1; piger: 7-9 år: 4, 10-14 år: 17, 15-19 år: 4, 20-24 år: 1.
9. Jfr. nedenfor, note 21.
10. Se noterne til tabel 1.
11. Landsarkivet for Nørrejylland, C 509-25 Sevel præstearkiv, Sevel skoleregnskab 1742-1845.
12. De seks godser var Hegnet, Kærgårdsholm, Lergrav, Spøttrup, Stårupgård, Vadskærgård. I øvrigt ser man gennem selv kortere tidsrum betydelige ændringer i ejerforhold, tallet af gårde i landsbyer og tallet af familier på de enkelte ejendomme. Således anføres Bederholm i 1742 som to gårde og to huse, i 1789 som en enkeltgård med et hartkorn som de førnævnte tilsammen.
13. Hvortil kommer 13 gårdmænd og 4 husmænd under Estvadgård i Fly og Dølby sogne og Skive landsogn, se anmærkning til tabel 1.
14. Den første udstykning i sognet fandt vistnok sted 1789 (Djeld), de følgende 1794-1802, 1815 og 1836, se Trap: Danmark, 5. udg., 22, 1965, s. 318.
15. Svend Aakjær: Bosættelse og bebyggelsesformer i Danmark i ældre tid. Bidrag til bondesamfundets historie, 2. Bosætning og kulturforbindelser, Oslo 1933, s. 109-82), s. 124-28 og tabel s. 176-79. Svend Aakjær: Stednavne. (Danmark før og nu, 3, 1954, s. 75-86), s. 75-81.
16. Svend Aakjærs tal på grundlag af matriklen 1688, se ovenfor, note 15.
17. Om familiestruktur og geografisk mobilitet i 1700-årene, se også Hans Chr. Johansen: Geografisk mobilitet i det 18. århundrede belyst ved eksempler fra Langeland. (Hans Chr. Johansen (red.): Studier i dansk befolkningshistorie 1750-1890, 1976, s.189-212). Henning Nygård Larsen: Familie- og husstandsstrukturen på landet i det 18. århundrede. (Sstds, s.121-88). Hans Chr. Johansen: Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede, 1975. Birgit Løgstrup, (1987) (se note 2), s. 209-38.
18. I lægdsrullen 1789-90, 2. jyske distrikt, Bøvling amt, lægd 55, Sevel sogn, anføres syv tilflyttere: tre født i Estvad sogn (nr. 8, 15 og 29), to i Fly sogn (nr. 247 og 248), en i Haderup sogn (nr. 154) og en i »Søvind« (nr. 31).
19. Forholdet er dog ejendommeligt nok omvendt for pigerne.
20. Antallet af sogne efter Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar herlighed, 1656, s. 180-244.
21. Tallet på ejendomme ifølge folketællingslisten fra 1769 (fundet ved sammenholdelse med folketællingen 1787), i listen 1787 og i hartkornsspecifikationen 1789 er varierende. Således er der tre ejendomme i folketællingen 1787 (og 1769 jævnført med denne), der ikke ses i hartkornsspecifikationen 1789. Til gengæld mangler

- folketællingen 1769 14 ejendomme, der forekommer i hartkornspecifikationen 1789. Her spiller begrebet *øde gårde og huse* også en rolle.
22. Dog er her ikke alle medregnet, idet nogle ikke har kunnet placeres på ejendomme eller i familierne.
 23. Om mobiliteten i 1700-årene, se Hans Chr. Johansen, 1975 og 1976 (se note 17). Birgit Løgstrup, (1987) (se note 17).
 24. Nr. 58 (Djeld), 108 (Jattrup), 232 og 81 (Kokborg), 90 (Nautrup), 41 (Sevel) og 174 (Trandum).
 25. Tilsvarende rømningstal ses i andre sogne omkring Sevel sogn. I lægdsrullen 1789-90 ses i Bøvling amts lægder nr. 46-47, 49-54, 56-58, og Lundenæs amts lægder nr. 55 og 61, omfattende bl.a. alle sognene i Sevel-bøndernes stavn, i alt 31 rømte, ud af 1.228 værnepligtige, hvilket giver 1 rømt pr. 39,6 værnepligtig, mens Sevel sogn har 1 rømt pr. 35,5 værnepligtig.
 26. Borgerskab i Thisted 11/6 1785, i Lemvig 12/9 1788.
 27. Lægdsrullen nr. 90-93.
 28. 16 soldater, 49 bosatte karle i alderen 18-40 år, 7 rømte og 91 forsvundne, der ville have været i alderen 18-40 år.